

TUDOMÁNYOS TÁJÉKOZTATÓ

Gazdasági globalizáció és globális értékláncok

ÁBEL ISTVÁN – GERLAKI BENCE – LÓGA MÁTÉ –
NAGY GYULA*

E tanulmány középpontjában a gazdasági globalizáció és a globális értékláncok fejlődésének hatótényezőiben az utóbbi években tapasztalható kedvezőtlen változások elemzése áll. Számos jelenség utal a globalizáció lassulására, irányváltására, miközben a geopolitikai bizonytalanság növekedése miatt fokozódtak a világgazdaság legkülönbözőbb térségeit, iparágait és vállalatait összekapcsoló ellátási láncok működési zavarai. Az ebből fakadó kockázatok mérséklése egyrészt gazdaságpolitikai szintű reagálást váltott ki – decoupling, de-risking, reshoring, near-shoring és friend-shoring –, másrészt felértékelte a vállalati alkalmazkodást, a rugalmas ellenálló képességet (reziliencia). Mindezek nyomán várhatóan a globalizációs és deglobalizációs folyamatok új egyensúlya alakul majd ki, amelyben a fokozódó feszültségek ellenére a nemzetközi termelési hálózatok továbbra is központi szerepet töltenek be. A változások bemutatása és a fejlődési dinamika érzékeltetése egyfajta keretet nyújthat a folyamatok változására adható gazdaságpolitikai válaszok megvitatásához.

* Ábel István PhD, egyetemi tanár, Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar, Pénzügy Tanszék. ORCID: 0000-0001-6310-7890 E-mail: abel.istvan@uni-bge.hu

Gerlaci Bence helyettes államtitkár, Gazdaságfejlesztési Stratégiáért és Kifektetésért, valamint Kereskedelemért Felelős Helyettes Államtitkárság, Nemzetgazdasági Minisztérium. E-mail: gskhat@ngm.gov.hu

Lóga Máté államtitkár, Gazdaságfejlesztésért, Pénzügyi Forrásokért és Makrogazdasági Elemzésért Felelős Államtitkárság, Nemzetgazdasági Minisztérium. E-mail: gnpszak@ngm.gov.hu

Nagy Gyula PhD, főiskolai tanár, Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar, Pénzügy Tanszék. ORCID: 0009-0002-5621-7869 E-mail: drnagy.gyula@uni-bge.hu

A cikk a szerzők személyes véleménye és nem feltétlenül tükrözi a Nemzetgazdasági Minisztérium hivatalos álláspontját. A szerzők köszönetet mondanak a cikkel kapcsolatos javaslataikért Balás Tamásnak és Talián Izabellának.

A kézirat 2024. április 11-én érkezett a Külgazdaság szerkesztőségébe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2024.68.7-8.25>

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: F02, F10, F52, F60.

Kulcsszavak: globalizáció, deglobalizáció, értékláncok, reziliencia, decoupling, de-risking, re-shoring, friend-shoring.

Abstract

Economic globalisation and global value chains

ISTVÁN ÁBEL – BENCE GERLAKI – MÁTÉ LÓGA – GYULA NAGY

This paper focuses on the negative changes in the drivers of economic globalisation and the development of global value chains in recent years. Several phenomena point to a slowdown and a shift in the direction of globalisation, while increasing geopolitical uncertainty has exacerbated disruptions in the supply chains linking the most diverse regions, industries and firms of the world economy. Mitigating the resulting risks has triggered policy responses – like decoupling, de-risking, reshoring, near-shoring and friend-shoring – and has also increased the importance of corporate adaptation and resilience. This is likely to lead to a new balance between globalisation and deglobalisation in which international production networks will continue to play a central role despite mounting pressures. Analysing the changing dynamics of these developments can provide a framework for discussing the economic policy responses to moderate the consequences of this challenge.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: F02, F10, F52, F60.

Keywords: globalizáció, deglobalizáció, value chains, reziliencia, decoupling, de-risking, re-shoring, friend-shoring.

Bevezetés

Ez a tanulmány a globalizáció és a nemzetközi értékláncok fejlődésének hajtóerőit, illetve a két terület közötti összefüggéseket tárgyalja az utóbbi évek fejleményeinek tükrében. Aktualitását az adja, hogy míg korábban a globalizáció és a nemzetközi értékláncok egymást erősítették, addig az utóbbi időben a különféle globális politikai, valamint keresleti és kínálati gazdasági sokkok nyomán módosult a két terület helyzete, illetve a közöttük lévő viszony. Ez tartós hatást gyakorol a világgazdaság és az egyes nemzetgazdaságok fejlődésére, ami a tudományos kutatás érdeklődésére is számot tarthat.

A *globalizáció* azt a komplex folyamatot jelenti, amelynek során a világ országai gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális téren mind szorosabban összekapcsoló-

lódnak, a határokon átvélő intenzív áru-, szolgáltatás- és információcsere, továbbá a nemzetközi pénzügyi kapcsolatok és tőkeáramlás, valamint a migráció következtében egyre nagyobb mértékben függenek egymástól (PIIE, 2022). A globalizáció keretében a gazdasági tranzakciók növekvő hányada bonyolódik le olyan szereplők között, amelyek más országokban találhatók. A folyamat kiemelkedő fontosságú hajtóereje a műszaki-technológiai fejlődés (különös tekintettel az információs és a szállítási technológiákra), valamint a nemzetközi gazdasági kapcsolatok liberalizálása és a világ nagyszámú országában végrehajtott dereguláció.

Ennek a tanulmánynak a középpontjában a *gazdasági, azon belül is elsősorban a kereskedelmi globalizáció* és annak hajtóerői, illetve a hajtóerők változásának elemzése áll, a pénzügyi globalizáció egyes elemeit is csupán ebben az összefüggésben érinti, és nem tárgyalja a társadalmi és a kulturális vetületeket.

A *globális értékláncok* (*global value chains – GVC*) keretében egy exportra szánt termék vagy szolgáltatás előállítása több lépcsőben történik, amelyek mindegyike hozzáad valamennyi értéket a termékhez, és legalább két lépcső esetében az előállítás eltérő országban valósul meg (Antràs & Chor, 2022). A technológiai fejlődés lehetővé teszi, hogy a gyártási folyamat egyes elemeit fizikailag el lehessen választani egymástól, ezért a globális értékláncokban az egyes termelési fázisokat olyan helyszínekre telepítik, ahol a legalacsonyabbak a termelési költségek. Ez lehetőséget kínál a specializáció révén a komparatív előnyök kihasználására, valamint a nagy szériákból fakadó költségcsökkentésre (*economies of scale*).

A globális értékláncok a világgazdaság legkülönbözőbb térségeit, iparágait és vállalatait kapcsolják össze a globális ellátási láncok¹ (*global supply chains – GSCs*) keretében a késztermékek előállításához szükséges közbülső termékinputok révén. Az ezekben végbemenő nemzetközi termékforgalom egyrészt táplálkozik a műszaki fejlődési eredményekből, másrészt az értékkeremtésen keresztül hozzájárul a technológiai fejlődéshez, amelynek nyomán világméretben javultak a szegénység csökkentésének, az életszínvonal emelésének és a kevésbé fejlett országok felzárkózásának az esélyei. A létrejövő horizontális és vertikális termelési és értékesítési kapcsolatok a kölcsönös függés és egymásrautaltság magas szintjét érték el. A glo-

¹ A globális ellátási láncok (GSC) fenntartásának célja az ügyféligények minél hatékonyabb kielégítése, átfogják mindazon szereplőket, akik részt vesznek egy késztermék előállításában és a fogyasztóhoz való eljuttatásában. A globális értékláncok (GVC) keretében különböző értéknövelő tevékenységek valósulnak meg, amelyek révén piacképes termék létrehozásával javíthatók a részt vevő vállalkozások versenypozíciói az adott iparágban. A két fogalom érdemben nem különbözik egymástól, a tanulmány szinonimaként használja, mivel mindkettő ugyanazon folyamat részét képezi, párhuzamos működésben.

bális értékláncok megjelenése és fejlődése elválaszthatatlan a globalizáció kibontakozásától, annak bizonyos kritikus szintjétől és hajtóerőitől.

A tanulmány *globális gazdasági és politikai sokkokon* főként a 2007 és 2009 közötti nemzetközi gazdasági és pénzügyi válságot, a 2020-ban Kínából elindult koronavírus-járvány rövid és tartós, hosszú távú következményeit, Oroszország Ukrajna ellen 2022 februárjában indított háborújának hatásait érti, de idetartozik egyebek mellett az USA és Kína közötti kereskedelmi háború és a Tajvannal szembeni kínai fenyegetés is. Ezek a sokkok kiemelkedő mértékben érintették és érintik a globalizációt és a nemzetközi értékláncokat. A sokkok kapcsán a cikk nem tér ki a klímaváltozás hatásainak az áttekintésére. Az Ukrajna elleni háború hatásaival részletesen foglalkozik Koppány & Vakhal (2022) elemzése. Kiváló áttekintést ad az ellátási láncok alkalmazkodásának kérdéseiről a koronavírus-járvány kontextusában Hausmann (2020).

A tanulmány a témára vonatkozó nemzetközi szakirodalom néhány figyelemre méltó megállapítását összegzi és értékeli. Mindez felhívhatja a figyelmet további mélyebb statisztikai vizsgálatok érdeklődésére számot tartó fontos kérdésre, és segíthet feltárni a célszerű gazdaságpolitikai intézkedések irányait. *Az írás célja* a téma szempontjából releváns tudományos elemzések értékelése és következtetéseik lehetséges hatásainak bemutatása és elemzése.

A cikkben alkalmazott *kutatási módszer* irodalomkutatás, azaz a témára vonatkozó tudományos vagy tudományos igényű szakirodalmi és nem akadémiai források és elemzések feltérképezése, rendszerezése és elemzése, mindebből következtetések levonása. A tanulmány tájékoztató pontokat és irányokat tár fel, amelyekből az oktatásban ezzel foglalkozó szakértők és hallgatók, illetve a témával foglalkozó elemzők és tudományos kutatók profitálhatnak, de támpontokat adhatnak a gazdaságpolitika döntéshozóinak is.

E cikk lezárásakor a Google Scholar adatbázis a globalizáció és értékláncok kifejezésre 904,² a *globalization and value chains* kifejezésre 900 ezer³ tételt talált a legkülönbözőbb megközelítésben. Mindkét területen nagyon sokféle elmélet, modell és statisztikai vizsgálat látott napvilágot, amelyek inkább a kérdéssel kapcsolatos bizonytalanságot növelik. Ennek a cikknek a középpontjában a szerzők által legfontosabbnak ítélt elemek és trendek állnak. Nagyszámú publikáció nem alaptalan

² https://scholar.google.com/scholar?q=globaliz%C3%A1ci%C3%B3+%C3%A9s+%C3%A9rt%C3%A9kl%C3%A1ncok&hl=hu&as_sdt=0,5

³ https://scholar.google.com/scholar?hl=hu&as_sdt=0%2C5&q=globalization+and+value+chains&btnG=

aggodalmakra és veszélyekre hívja fel a figyelmet. Ennek az írásnak a vezérfonala a kockázatok bemutatása: ezek elemzésére támaszkodva a globalizációs folyamat folytatódása mellett érvel.

A tanulmány első része a történelmi előzményeket tekinti át a globalizáció fő szakaszai és a globális értékláncok kontextusában, második része a globális értékláncok és a reziliencia közötti összefüggéseket és az értékláncok átrendeződését tárgyalja, harmadik része az értékláncokról a kockázatoméréséklés jegyében történő leválás lehetőségeit, korlátait és kockázatait elemzi. A negyedik rész az átalakuló értéklánc-stratégiák makrogazdasági következményeit tekinti át. A tanulmányt az összefoglalás és következtetések fejezet, illetve a hivatkozásjegyzék zárja.

Történeti előzmények: a globalizáció fő szakaszai és a globális értékláncok

A világ országainak gazdasági fejlődését meghatározó trendek az elmúlt másfél évszázadban a gazdasági globalizáció különböző szakaszaival jellemezhetők. Ez korántsem volt endogén jellegű és egyenes vonalú, alakulását egyoldalú gazdaságpolitikai döntések és multilaterális kereskedelempolitikai megállapodások és azok nyomán bevezetett intézkedések egyaránt befolyásolták. A gazdasági globalizációban mint autonóm folyamatban a világgazdaságban végbement jelentős globális válságok tartós vagy átmeneti irányváltásokat okoztak.

Losoncz (2023a:20) a gazdaságpolitikai vonatkozásokat elemezve a globalizációs folyamat *ciklikus jellegét* hangsúlyozta. A *technológiai ciklusok* oldaláról történő megközelítésekkel ez a cikk nem foglalkozik, de hasznos információkat nyerhet az olvasó Szanyi (2023) írásából ezekről és más, a vállalat-gazdaságtani elméletek új vonatkozásairól is, többek között a globalizáció hajtóerőiben és tendenciáiban bekövetkezett változások hatásainak elméleti általánosításáról.

Történelmi visszatekintésben a világ országai exportjának és importjának a globális GDP-ben mért aránya alapján Shekhar et al. (2023) a globalizáció öt korszakát különböztette meg. Az *első szakasz* az 1870-es évektől az első világháborúig terjedő iparosodás időszaka, amikor különösen gyors ütemben fejlődött az *egyes ágazatok közötti munkamegosztás és kereskedelem (inter-industry trade)*. Ennek bővülését az aranypénzrendszer és a tömegszállítás által lehetővé tett költségsökkenés alapozta meg. A folyamat hajtóerői között említhető a nemzetközi tőkeáramlás terén a portfólióbefektetések és működőtőke-beruházások térnyerése. Erre az időszakra

a külkereskedelmi elméletek közül talán Adam Smith abszolút, illetve még inkább David Ricardo komparatív előnyökön alapuló szakosodási elmélete illik.

Az aranypénzrendszer szétesése utáni, a két világháború közötti *második szakaszban*, különösen az 1929–1933. évi nagy gazdasági világválság utáni években azonban a kereskedelempolitikában a *protekciónizmus erősödése*, a pénzügyekben a *kötött devizagazdálkodásra* való áttérés nyomán általánossá vált klíringrendszer fokozta a nemzetközi kereskedelem visszaesését. Egyre több országban törekedett a gazdaságpolitika az import hazai termeléssel való helyettesítésére. A közgazdasági elméletek közül ez Friedrich List importhelyettesítő nézeteihez állt közel, de persze az eredetitől gyökeresen eltérő feltételek között. Ezzel párhuzamosan a nacionalizmus és az izolacionizmus felerősödése, valamint a fokozódó militarizálódás is a protekciónizmus térnyeréséhez járult hozzá. Ez a nemzetgazdasági szempontból vonzónak tűnő és széles támogatást kiváltó ideológia a globalizációban is visszarendeződéshez vezetett.

A *harmadik szakasz* a II. világháborútól az 1970-es évek végéig tartott. A világgazdaságban az 1960-as évek elejétől döntően a kereskedelmi kapcsolatok elmélyítésére építő regionális integrálódási törekvések voltak meghatározók, amelyek sok országban egyben a gazdaságpolitika mind több területét átfogták. Mélysége és kiterjedtsége alapján az integrálódás Európában, azon belül az *Európai Unió és jogelődjei* országaiban volt a legátfogóbb. A szabadkereskedelem megvalósításában kiemelkedő eredményeket értek el más regionális kezdeményezések is, mint például az 1960-ban létrehozott *Európai Szabadkereskedelmi Társulás* (European Free Trade Association – EFTA), az 1967-ben létrejött *Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége* (Association of Southeast Asian Nations – ASEAN) és az USA, Kanada és Mexikó között 1994-ben hatályba lépett *Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény* (North American Free Trade Agreement – NAFTA).

Ehhez a fejlődési időszakhoz kedvező háttérrel biztosított a nemzetközi kereskedelem dinamikus növekedése, amely a protekciónizmus háttérbe szorulásával, a vám és egyéb nem vámjellegű akadályok lebontásával segítette elő az áruk és szolgáltatások határokon átvitelő kereskedelmét, valamint a nemzetközi tőkeáramlás gyors ütemű térnyerését, támogatta a világ országai jelentős részének kifelé forduló, exportorientált gazdaságpolitikáját.

A kereskedelemelméletekben a termelési tényezők árait és hozamait középpontba állító megközelítések között a legelfogadottabbnak a Heckscher–Ohlin-modell bizonyult. Míg Ricardo a kereskedelemelméletében a komparatív előnyök feltételezéséből indul ki, addig a Heckscher–Ohlin-modell nem feltételezi, hanem levezeti a

komparatív előnyök kereskedelemformáló szerepét. A modell számos továbbfejlesztése közül is kiemelkedik a Heckscher–Ohlin–Samuelson-elmélet. E megközelítésekben a volumenhozadék és az iparágon belüli kereskedelem fontos szerepet játszik (World Bank & WTO, 2017).

Az iparágon belüli munkamegosztás és kereskedelem (intra-industry trade) által dominált nemzetközi munkamegosztás elmélyülése nyomán az egyes országok és országcsoportok között erősödött a kölcsönös függés, ami magával hozta a piacok folyamatos bővülését, a technológiai fejlődés és innovációk eredményeinek széles körű és gyors elterjedését, valamint a nemzetközi munkaerő-áramlás feltételeinek javulását.

A dollárra épülő aranydeviza-rendszer és az USA expanzív fiskális és monetáris szerepvállalása meghatározó szerepet játszott a nemzetközi kereskedelem gazdasági növekedést meghaladó dinamikus fejlődésében és a globalizáció újbóli erősödésében.

A kereskedelem és a nemzetközi befektetések geopolitikai megfontolásoknak alárendelten fejlődtek. A hidegháború időszakában a szembenálló blokkok közötti kereskedelem aránya a világkereskedelem 5 százalékát sem érte el.

A negyedik szakasz a hidegháború megszűnése után az 1980-as évek elejétől 2008-ig, a nemzetközi gazdasági és pénzügyi válság kezdetéig tartott, és a kereskedelmi liberalizáción és a belgazdasági dereguláción alapuló *globalizáció fénykorának* tekinthető. A jelzett időszakban a világkereskedelem (export és import) aránya a globális GDP-ben közel 37 százalékról 61 százalékra emelkedett. Ennek hajtóerői közé tartozott többek között a felzárkózó országok egész sorának, beleértve a volt szovjet blokk országainak a globális gazdaságba való bekapcsolódása 1989 után. India már 1995-ben, Kína pedig 2001 decemberében lépett be a Kereskedelmi Világszervezetbe (WTO). Ennek nyomán a regionális együttműködéseket meghaladva a globalizáció új szintre lépett.

Losoncz (2022) a visegrádi országok Európai Unióhoz való csatlakozásának, regionális belső piacába való beépülésének és egyidejű globális kereskedelempolitikai nyitásának tapasztalatait elemezve kiemelte, hogy ezek a külső tényezők lényeges szerepet játszottak az érintett országok gazdasági növekedése fenntarthatóságának megerősítésében.

Subramanian & Kessler (2013) szerint a világ az 1990-es évek elejétől a hiperglobalizáció időszakába lépett, amely a 2008-ra tetőző nemzetközi pénzügyi és gazdasági válságig tartott. A mintegy 80 ezerre tehető multinacionális vállalat szerepe felértékelődött, ezekre a cégekre 2009-ben már a világkereskedelem kétharmada

jutott. A jelzett időszakban a feldolgozóipari export globális GDP-hez viszonyított aránya 15-ről 26 százalékra, az áru- és szolgáltatáskivitelé pedig 33 százalékra nőtt. A nemzetközi működőtőke-áramlás (*foreign direct investment* – FDI) bővülésének üteme meghaladta a GDP-dinamikát, ennek nyomán az FDI-állomány az 1990-es évtized elején a globális GDP kevesebb mint 10 százalékáról 2011-re annak 30 százaléka fölé emelkedett (Subramanian & Kessler, 2013:5–6). A globális áru- és szolgáltatásexport, ezen belül a szolgáltatáskivitel növekedési üteme szintén gyorsabb volt a GDP dinamikájánál.

A nemzetközi kereskedelem gyors ütemű fejlődése kiemelkedő mértékben volt visszavezethető a feldolgozóiparban az iparágon belüli munkamegosztásra támaszkodó *nemzetközi értékláncok* megjelenésére, így a negyedik szakasz végére a globalizáció hordozójának a globális értékláncok keretében zajló együttműködés tekinthető, amely napjainkban is érvényes. A 2020-ban kezdődött koronavírus-járvány előtt a világkereskedelem több mint kétharmada olyan nemzetközi értékláncokon keresztül bonyolódott le, amelyekben a termelés legalább egy, de jellemzően több ország határát átlépte a végső összeszerelést megelőzően (World Bank & WTO, 2019:11).

Az értékláncok a globalizáció termékei. Az utóbbi által a negyedik szakaszban teremtett feltételek (az egyes nemzetgazdaságok egymástól való kereskedelempolitikai és egyéb területeken való elszigetelődésének mérséklése) tették lehetővé ugyanis azt, hogy a nagyvállalatok nemzetközi méretekben optimalizálják működésüket (ezáltal nyereségüket), azaz a termelési és a szolgáltatási tevékenységüket oda telepítsék és ott végezzék, ahol ricardói értelemben vett komparatív előnyök realizálhatók. A globalizáció fénykorában a komparatív előnyökön alapuló szakosodás a tiszta gazdasági racionalitás jegyében jóval több tevékenységre, a vállalati működés nagyobb számú területére, vállalati funkciókra terjedt ki, mint korábban.

A 2008-ban kezdődött és jelenleg is tartó *ötödik szakaszban* a korábbinál visszafogottabb kereskedelmi és hitelügyletek hatására a *gazdasági globalizáció lelassult* (ezt több szakértő *slowbalization*-nek nevezi). Ennek nyomán a világkereskedelem globális GDP-hez viszonyított aránya 2008 után 60 százalék körüli értéken stabilizálódott. A lassulásban kiemelkedő szerepe volt Kínának, ahol a külkereskedelem GDP-hez viszonyított aránya az 1990-es évek eleji 22 százalék, illetve a 2008. évi közel 65 százalék után 2020-ban 35 százalékra esett vissza. Ugyanebben az időszakban az USA mutatója 20-ról 27 százalékra nőtt, majd 2020-ra négy százalékponttal mérséklődött (Alfaro & Chor, 2023:7).

A globalizáció lassulásához az is hozzájárult, hogy az elmúlt években sokasodtak a javak és a tőke szabad áramlását nehezítő vám- és egyéb nem vámjellegű akadályok. A növekvő geopolitikai kockázatok következtében 2022-ben mintegy háromezer kereskedelmet közvetlenül érintő vám-, export- és egyéb beruházási korlátozást regisztráltak a világon (Gopinath, 2023). Az e cikk bevezetésében definiált politikai és gazdasági sokkok hatására a gazdasági racionalitás követelményeit felülírták makrogazdasági szinten a nemzetgazdasági, mikrogazdasági szinten az ellátásbiztonsági szempontok.

A közép- és kelet-európai térség viszont sajátos kivételnek tekinthető. Ginter & Tischler (2024) a globalizáció lassulásának a visegrádi országok gazdaságaira gyakorolt hatását statisztikai adatok széles körének elemzésével értékelte. Arra a megállapításra jutott, hogy „a 2019 és 2022 közötti időszakban ... nem voltak azonosíthatók tartós deglobalizációs trendek” (Ginter & Tischler, 2024:56), így az elmúlt időszak nagyon jelentős sokkjai ellenére ezen országok nemzetközi pozíciói nem romlottak.

A globalizáció jövőjéről 2013-ban írt elemzésében Subramanian & Kessler (2013) még optimistán vélekedett. E szerint a világ GDP-jében a globális kereskedelem akkori 25 százalékra tehető aránya korántsem jelentette azt, hogy kimerültek a továbblépés lehetőségei. Jóllehet a nemzetközi kereskedelem dinamikája a globális pénzügyi válság után visszaesett, *a kiépült globális értékláncok azonban elejét vették protekcionista spirál kialakulásának*. A korábbi egyoldalúan a fejlett országok exportja által dominált helyzet után a világkereskedelem sokkal kiegyenlítettebb lett azáltal, hogy működőtőke-exportörként megjelent Kína, India és Brazília. A nyitott, szabályalapú nemzetközi kereskedelmi rendszer pedig támogatta a felzárkózó országokat a gazdasági alkalmazkodásban. A mélyülő globalizáció és az arra épülő nemzetközi munkamegosztás minden szereplő számára előnyösnek bizonyult.

Az említett cikk megírása után tíz évvel Subramanian et al. (2023) ismét áttekinthette a globalizációt. Az egyik önkritikus megállapítása szerint a hiperglobalizáció közel két évtizedes időszaka véget ért. A globalizáció lassulását tényként ismerte el, bár a kérdés úgy is felvethető, hogy a 2008–2009. évi nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság hatására miért csak ilyen mértékben esett vissza a világkereskedelem. A hiperglobalizáció utáni időszakban a feldolgozóipari kereskedelem aránya több mint egy százalékponttal csökkent a világ GDP-jében, miközben a szolgáltatáskereskedelemé egy százalékponttal növekedett. Ugyanez érvényes a *globális értékláncokra*: míg a feldolgozóipar szerepe gyors ütemben mérséklődött, addig a szolgáltatásoké növekedett, a válság előtti ütemhez képest azonban kisebb dinamikával.

A globális értékláncok rezilienciája és átrendeződése

A globalizáció ötödik szakaszát befolyásoló politikai és gazdasági sokkok következményei (késedelmes szállítások, termelési korlátozások bevezetése, egyes stratégiai fontosságú termékekből áruhiány megjelenése, ellátási problémák, a nyersanyagok és energiahordozók piacán kialakult rendkívül feszült helyzet, stb.) zavarokat idéztek elő a globális értékláncok működésében. Ezek értelmezése és kezelése irányította a figyelmet a *deglobalizációra* és a *rezilienciára* (rugalmas ellenálló képesség). Az előbbin a korábban meghatározó folyamatnak tekintett globalizáció hajtóerőinek megváltozása, a külgazdasági, kereskedelmi nyitás helyett a bezárkózás, a liberalizáció helyett a protekcionizmusra való törekvés felerősödése értendő. A *kockázatkezelésben* a reziliencia fogalmát úgy értelmezik, hogy egy rendszer milyen hosszú ideig képes fenntartani a működőképességét egy krízis során, illetve mennyire képes arra, hogy egy válsághelyzet után észszerű időn belül visszaálljon a normál működésre.

A globális értékláncokkal összefüggésben Thakur-Weigold & Miroudot (2023) a közvéleményben és a tudományos vitákban egyaránt megjelent *három*, általuk tévesnek tartott felfogást, *mítoszt* elemzett és értékelt. Az első szerint a *leanmenedzsment elveinek túlhajtása, a just-in-time⁴ stratégiák alkalmazása a válságban elmélyítette vagy előidézte az ellátási láncok működési zavarait*. A leanmenedzsment olyan vállalatirányítási és vállalatstruktúrázási módszer, amely a termékek és szolgáltatások minél gazdaságosabb előállítását tűzi célul a hatékonyság állandó növelésével, a vevő számára értéket nem teremtő veszteségek minimalizálásával. A szerzők empirikus tanulmányok széles körének adatai alapján cáfolják ezt a narratívát, rámutatva arra, hogy a vállalatok számára a hatékonyság és a rugalmas ellenálló képesség egyaránt kritikus sikertényező a nyereséges működés és az üzleti folytonosság fenntartása szempontjából. Vagyis a leanmenedzsment nem a probléma oka, hanem a megoldás része.

A második mítosz lényege az, hogy a *hatékony értékláncok kevésbé ellenálló képesek*. A szélsőségesen *lean* elveknek alárendelt értékláncokban ugyanis a vállalatok egyoldalúan a hatékonysági szempontokat követik a rugalmas ellenálló képesség rovására is, vagyis egyre kevesebbet fektetnek a készletekbe, aminek következtében

⁴ A *just-in-time* (JIT) olyan készletgazdálkodási módszer, amely optimalizálja az egyes alapanyagok, valamint félkész és késztermékek beszerzését és felhasználását. A lehető legkisebb készletállomány fenntartására törekszik azáltal, hogy a készletek éppen akkor érkezzenek be, amikor a termelési folyamatban felhasználásra kerülnek, így a készletezési költségek és veszteségek csökkenthetők.

egy ponton túl nem képesek megfelelően reagálni a kereslet változására, illetve az ellátási bizonytalanságokra. A hatékonyság és a rugalmas ellenálló képesség között ez *trade-off* (átváltás) jellegű összefüggést feltételez, nevezetesen a cégeknek úgy kell választaniuk a két képesség közül, hogy azt a másik rovására tehetik meg. Ezt azonban az empirikus kutatások csak részben támasztják alá. A rugalmas ellenálló képességgel rendelkező (reziliens) cég kétféle módon tud visszatérni egy válság után a korábbi működéséhez. Az egyik, ha rendelkezik feleslegekkel (szabad kapacitások, készletek), ez azonban nem költséghatékony. A másik, hatékonyabb megoldás az, ha a rugalmas ellenálló képesség fenntartását a koordinációs kultúra és együttműködés révén valósítja meg oly módon, hogy mindez hosszabb távon hozzájáruljon a versenyképességhez.

A Thakur-Weigold & Miroudot (2023) által vizsgált *harmadik mítosz szerint a külföldi kínálat gyengíti az értékláncok ellenálló képességét*. A narratíva követői szerint a külföldi kínálattól való függőség következtében a sokkhatások az értékláncokon keresztül áterjednek, a külföldi partner ugyanis a saját piacának ellátását helyezi előtérbe, ha valamilyen fontos termék vagy inputalapanyag elérhetetlenné válik. Erre hozzák fel példaként, hogy a koronavírus-járvány idején több országban került sor exportkorlátozásokra (maszkok, lélegeztető berendezések).

Az utóbbi években a globális politikai és gazdasági sokkok akadályozták a globális termelési hálózatok korábbi megbízható működését. A külső beszállítóktól való túlzott függőség, különösen a Kínával kiépült aszimmetrikus kereskedelmi kapcsolatok mérséklésének igénye arra indította a kormányokat és a stratégiai ágazatok döntéshozóit, hogy a megoldást a globális értékláncok (egészének vagy egy részének) hazahozatalában, hazai termeléssel való kiváltásában (*reshoring*) vagy földrajzilag közelebb hozásában (*near-shoring*), illetve a beszerzések barátnak, megbízhatónak, hasonló értékrendet követőnek tartott országokba történő átirányításában (*friendshoring*) keressék. A rövidebb és biztonságosabb *regionális értékláncok* kockázati előnyei ugyanis ilyen körülmények között felülmúlják a globálisokét. A multinacionális cégek üzleti jelentéseinek szövegelemzése azt mutatja, hogy ugrásszerűen megnőtt a fenti fogalmak említésének gyakorisága, ami az egyes országpárok közötti geopolitikai távolság növekedésére utal (IMF, 2023a:112).

Az értékláncok földrajzi lerövidítésére és diverzifikálására, elsősorban Kína szerepének visszaszorítására irányuló stratégiák végrehajtása Xiao (2023) szerint korántsem egyszerű, ugyanis vállalati szempontból ennek a globális értéklánc által képviselt fogyasztói piacnak a vonzereje a kockázatok ellenére továbbra is fennmarad. Ráadásul racionális megfontolások szólnak amellet, hogy ne vonuljanak ki az

adott térségből, hanem használják ki a globális értékláncok olcsóságát, miközben közel tudnak maradni az ázsiai, azon belül főleg a kínai piachoz. Ázsia továbbra is a világ leggyorsabban növekvő térsége, így a vállalati döntéshozók számára kettős kihívás a Kínának való kitettség kockázatának csökkentése és a potenciális üzleti lehetőségek egyidejű kihasználása.

A korábban létrejött *értékláncokról való leválás (decoupling)* a G7 esetében felerősítő módon érvényesült. 2018 és 2022 között például Kína aránya Németország teljes közbülsőtermék-importjában 11,1-ről 15,9 százalékra növekedett, az Egyesült Királyságéban 10,3-ról 15,1 százalékra, az USA-éban viszont 18,5-ről 14,1 százalékra, Japánéban pedig 26,0-ról 24,5 százalékra mérséklődött.

Az ázsiai és csendes-óceáni térség közbülsőtermék-kereskedelmében felerősödött a *diverzifikáció*. Több ország (Vietnám, Indonézia, Tajvan, Ausztrália és India) sajátos csatlakozási pontként, közvetítői szerepben, ún. *hotspot* (forrópont) gazdaságként növelte szerepét az értékláncokban végbemenő közbülső termékforgalomban. Vietnám fokozta jelentőségét Kína és az USA beszerzéseiben. 2023-ban a délkelet-ázsiai országokban a nyugatiak mellett a kínai működőtőke-befektetések képviselték összességében a legnagyobb volument. India sokkal fontosabb az USA, mint Kína értékláncai számára (Nguyen-Quoc, 2024).

A globális értékláncok átrendeződésével összefüggésben Qui et al. (2023) 2021-ben 24 773 cég 37 542 szállító-vevő kapcsolatát vizsgálta. Ezt 2023-ban 25 114 cég 37 976 kapcsolatának áttekintésével megismételte. Arra a következtetésre jutottak, hogy *az értékláncok hosszabbak lettek anélkül, hogy az ezt kísérő hálózat sűrűbbé vált volna*. Mindez arra utal, hogy fokozódott a szállítói kapcsolatok diverzifikáltsága, ami az USA és Kína közötti értéklánc esetében új térségbeli országok belépését eredményezte. A kitettség csökkentése érdekében a Kína ellen indított kereskedelmi háború kapcsán bevezetett amerikai szankciók és korlátozások hatására az USA részesedése a kínai importban a 2018. évi 22-ről 2023 első felében 13 százalékra esett vissza (Gopinath, 2023). A közvetlen amerikai beszerzés leépülését ugyanakkor ellensúlyozta a közvetett kapcsolatok megélénkülése: az alacsony munkaerőköltség-szintű Vietnám és az USA számára *near-shoring/friend-shoring* alternatívát kínáló Mexikó aránya – természeti adottságaikra, földrajzi elhelyezkedésükre és szabadkereskedelmi megállapodásukra támaszkodva – Kína rovására nőtt az amerikai importban. Ezzel párhuzamosan Kína hasonló mértékben fokozta exportját és működőtőke-kivitelét ugyanezekbe az országokba. A kínai befektetők által Vietnámban és Mexikóban létrehozott vállalkozások az amerikai piacon értékesítenek, a termeléshez pedig döntően kínai importot használnak (Alfaro & Chor, 2023).

Ez az átrendeződés azonban erősen iparágfüggő, és csak fokozatosan megy végbe (Xiao, 2023). Kína értékláncokban elfoglalt beszállítói szerepe számos iparágban, az autóipartól az elektronikai iparon át a vegyiparig, azon belül a gyógyszergyártásig meghatározó. Ezt tovább erősíti, hogy az országban található a Földön előforduló ritkaföldfémek legnagyobb része. Az ország befolyása döntő a globális gazdaság zöldátállása érdekében az akkumulátorgyártás szempontjából nélkülözhetetlen lítium előállításában (IEA, 2023).

A globális értékláncokban *Kína szerepének visszaszorulása* várhatóan folytatódik, részben azzal összefüggésben, hogy az előrejelzések az ország gazdasági növekedésének tartós mérséklődését valószínűsítik. Ez viszont *új kereskedelmi lehetőségeket teremt India és a délkelet-ázsiai országok számára*. A koronavírus-járvány után a globális értékláncok működési zavarai a kínai újraindítás hatására ugyan enyhültek, de fokozódott az amerikai–kínai viszonyban a biztonságpolitikai indíttatású feszültség és Tajvan katonai fenyegetettsége, ami sürgetővé teszi a cégek számára az értékláncokban a működési tevékenységük diverzifikálását.

Több tényező utal arra, hogy a globális értékláncok Kína-központúsága mérséklődik, nem függetlenül az ország gazdasági növekedésének várható tartós lassulásától. Roubini (2024) szerint strukturális reformok nélkül a kínai gazdaság növekedési potenciálja 4 százalék alatt marad a következő három évben, 2030-ra pedig közel 3 százalékra esik vissza. Ha az értékláncok terén a következő években a *friend-shoring* stratégiák lesznek meghatározók, akkor ezek új kereskedelmi lehetőségeket teremthetnek más, főként délkelet-ázsiai országok számára. A globális politikai és gazdasági sokkok továbbra is napirenden tartják a globális értékláncokból fakadó kockázatok kezelését.

Különösen veszélyesnek ítéli Gopinath (2023) az USA és Kína között az elmúlt években kiéleződött ideológiai és gazdasági rivalizálás következményeit, amelyek miatt a világ ma egy újabb, második hidegháborús időszak küszöbére érkezett. A szabályalapú globális gazdasági rendszer nem képes hatékonyan kezelni a biztonsági szempontokat priorizáló nemzeti rendszerek által előidézett kereskedelmi konfliktusokat. A globális gazdaság eddigi munkamegosztási rendszerében mind erőteljesebb törésvonalak jelentek meg, amelyek hatására csökken a specializációból fakadó előnyök kihasználásának eredményessége, romlik a tőkeallokáció hatékonysága, a protekcionizmus keretében bevezetett piaci korlátozások szűkítik a nagy szériákból fakadó (méretgazdaságossági) megtakarításokat, gyengítik a versenyképesszert. A fragmentálódás gazdasági költségei jóléti és növekedési veszteségek formájában jelentkeznek, amelyek Marijn et al. (2023) modellszámításai szerint

a fragmentálódás mélységének függvényében jelentős mértékűek, ráadásul nagyobb arányban sújtják a kevésbé fejlett országokat.

A globalizáció fenntarthatósága és korlátai kapcsán Losonc (2023b) azt emeli ki, hogy a világgazdasági integrációval szemben egyre nagyobb teret nyer a regionalizálódás, erősödik a protekcionizmus, fokozódnak a gazdasági és politikai konfliktusok, és a szembenállás következtében a nemzetközi munkamegosztásban, a kereskedelmi kapcsolatokban, a tőkeáramlásban a hatékonysági szempontokkal szemben mind fontosabb szerepet játszanak a *biztonsági megfontolások*. Ezekkel összefüggésben vetődött fel az értékláncokról való leválás.

Az értékláncokról való leválás a kockázatmérséklés jegyében

Az értékláncokról való leválás, az ún. *decoupling* sajátos veszélyeire figyelmeztet az USA és Kína közötti kapcsolatokban Luce (2024), különösen a csúcsteljesítményű processzorok és félvezetők terén, ahol az USA cégeinek (Intel, Nvidia, Qualcomm, AMD, Micron) jelenleg még vitathatatlan előnye mindinkább olvadóban van a kínai csipgyártókkal szemben (ezek közül a legnagyobb a Semiconductor Manufacturing International Corporation – SMIC). Az amerikai kormány azon törekvése, hogy megakadályozza a fejlett technológia, kiemelten a kettős, azaz katonai és polgári hasznosíthatóságú (*dual-use*) amerikai termékek eljutását a kínai hadiipari fejlesztésekhez, előre nem látható, nem szándékolt következményekkel járhat azáltal, hogy felgyorsítja a kínai ellenlépéseket, amelyek révén Kína a korábbi globális értékláncokat a saját belső piacára alapozva teremti újjá.

Az év szava versenyben Foroohar (2024) a *Financial Times*-ban a *decoupling* egy enyhébb változatát, a *de-risking* kifejezést tette az élre, amely azt a törekvést jelöli, hogy az ellátásbiztonság érdekében az értékláncokat diverzifikálják, ezáltal elkerülik a túlságosan egy földrajzi helyre, illetve vállalatra való támaszkodást. A legutóbbi időkig a csúcsteljesítményű félvezetők 92 százalékát Tajvan állította elő. Nem véletlenül reagált erre a kiszolgáltatott és sebezhető helyzetre mind az EU, mind pedig az USA a saját csiptermelési kapacitásai kiépítésének szándékával, hogy kivédjék egy kínai blokád vagy az ország megszállásának az ellátást érintő következményeit. Ehhez egyrészt megteremtették a törvényi hátteret (EU 2023/1781 és CHIPS and Science Act, 2022), és forrásokat is hozzárendeltek a végrehajtáshoz. Az Európai Unió mintegy 43 milliárd eurót (Bourgerie-Gonse, 2023) tervez felhasználni annak érdekében, hogy a félvezetők globális piacán 2030-ig 20 százalékos részesedést ér-

jen el. Az USA pedig 52,7 milliárd dollárt irányzott elő a törvényben részletezett célok elérésére az ellátásbiztonság és a félvezetőgyártásban való vezető szerepének megerősítésére (The White House, 2022). Ennek megvalósításában jelentős szerepet szántak a tajvani TSMC (Taiwan Semiconductor Manufacturing Company Limited) szerződéses félvezetőgyártó és -tervező vállalat Arizonában tervezett két, összesen 40 milliárd dollár értékű gyártóüzemének. A közel 95 milliárd dollár tőkeértékű, 161 milliárd dollár eszközállománnyal rendelkező TSMC a világ legnagyobb szerződéses csipgyártója. Legfontosabb beszállítója az olyan globális technológiai cégeknek, mint az Apple, a Qualcomm, az AMD, a Marvel és az Nvidia. Tajvan azonban bírálta az amerikai törvényt (Hsieh et al., 2024), amelyre sokan úgy tekintenek az országban, mint a tajvani technológia megszerzésére irányuló amerikai próbálkozásra. A TSMC gyártásának kiszervezése, az arizonai hídőállás megteremtése veszélyezteti az ország legnagyobb, meghatározó kormányzati tulajdoni részesedéssel rendelkező vállalatának eddigi innováció iránti elkötelezettségét, a hazai beruházásban való érdekeltiségét, és ezzel súlyos károkat okoz a tajvani gazdaságnak is. Ezek után célszerű áttekinteni az átalakuló értéklánc-stratégiák néhány makrogazdasági hatását.

Átalakuló értéklánc-stratégiák, makrogazdasági következmények

Clancy et al. (2023) vizsgálata arra kereste a választ, hogy milyen makrogazdasági következményei lehetnek a kibocsátásra, a foglalkoztatásra és az inflációra azoknak a politikai döntéseknek, amelyek az értékláncokban részt vevő külföldi szereplők inputjának hazai termeléssel való kiváltását célozzák (*reshoring*) az exportra szánt javak előállításában. Ezt a helyzetet a világ három térségének (euróövezet, USA és a világ többi része) kereskedelmi kapcsolatait átfogó dinamikus egyensúlyi modell keretében szimulálták, azt elemezve, milyen hatásokat váltana ki az euróövezet ellátásbiztonsági megfontolások alapján hozott esetleges döntése az értékláncok egyoldalú átrendezéséről, a termelés hazaviteléről.

A modell szerint hosszabb távon mindennek több kedvezőtlen hatása valószínűsíthető. Az egyik az, hogy a hazai termelők egyes külföldi versenytársak kiesése nyomán megerősödött piaci helyzetüket várhatóan a haszonkulcs emelésére használják fel. Ez növeli a gazdaságban az *inflációs nyomást*, és felemészti az intézkedéstől várt, a hazai kibocsátásra gyakorolt kedvező hatást. Több empirikus elemzés – Konczal & Lusiani (2022), Weber & Wasner (2023), Ábel et al. (2023) – kimutatta, hogy az elmúlt években a vállalatok visszaéltek erőfölényükkel, és a költségeiknél

nagyobb mértékben emelték a haszonkulcsukat, ezzel hozzájárultak az inflációhoz (*greedflation*).

A másik hátrányos következmény a *piaci verseny gyengülése*, ugyanis az értéklánc kieső külföldi láncszemei helyébe lépő alacsonyabb minőségű hazai input következtében az exportáló cégek termelékenysége romlik, ami megnöveli ennek a termelési átrendeződésnek a gazdasági költségeit. Az értékláncból kiszorított külső kereskedelmi partnerek várhatóan ellenintézkedéseket tesznek, amelyek semlegesíthetik az értéklánc egyes termelési fázisainak hazatelepítésétől várt pozitív hatásokat.

A globális értékláncok által képviselt kockázatok kezelése érdekében alkalmazott stratégiai forgatókönyvek (*friend-shoring, re-shoring*) GDP-re gyakorolt hatásait elemezte a Nemzetközi Valutaalap tanulmánya (IMF, 2023b:39–41). A *friend-shoring* esetében azzal a feltételezéssel élt, hogy az OECD és Kína az egymástól történő beszerzésektől való kölcsönös függőséget mérséklik az egymással szemben életbe léptetett különféle nem vámjellegű korlátozások révén, de nem fognak vissza a kereskedelmet a többi országgal. Ez a modellszámítások szerint a globális GDP 1,8 százalékos csökkenésével járna, viszont Kína ennél jóval nagyobb, mintegy 6,8 százalékos veszteséget lenne kénytelen elkönyvelni. Az OECD országai a kínai inputnak való kitettség függvényében eltérő, de jóval kisebb mértékű GDP-visszaeséssel számolhatnának. A világ többi országára vonatkozó negatív gazdasági következmények nem lennének számottevők, a GDP 0,2–0,7 százalékára rúgnának, tekintettel arra, hogy a kereskedelemeltérítés következtében javulhatnak exportlehetőségeik.

A *re-shoring forgatókönyv* ugyanakkor azzal számolt, hogy az OECD és Kína egyaránt csökkenti függőségét az összes többi országból származó importtól. Ez hosszabb távon a globális kibocsátás 4,5 százalékos visszaesését idézné elő, ezen belül Kínát 6,9 százalékos, az OECD-t 3,8–10,2 százalékos veszteség érné. Ennek a forgatókönyvnek a megvalósulása esetén a világ többi országa nem tudná kihasználni a *friend-shoring* forgatókönyv által lehetővé tett kereskedelemeltérítés előnyeit, így például nagyon erős kínai és OECD-kötődésük miatt a délkelet-ázsiai országok 9,1 százalékos GDP-csökkenéssel és egyre szigorúbb kereskedelmi korlátozásokkal lennének kénytelenek szembenézni.

Bár a globális értékláncok a nemzetközi tranzakciókon keresztül számos *kockázatot* hordoznak (logisztikai problémák, a szállítótól való függés, hazaitól eltérő szabályozás, politikai, biztonsági és árfolyamkockázatok, stb.), a sokszereplős és több ország közreműködésével működtetett értékláncok ennek ellenére sokkal *ellenálló képesebbek*, különösen súlyos válsághelyzetekben. Thakur-Weigold &

Miroudot (2023) arra is rámutatott, hogy az elmúlt évtizedekben a globális értékláncok okkal jöttek létre, ugyanis olyan specializált kínálatot biztosítottak és fontos termékinnovációt valósítottak meg a nemzetközi piacokon, amellyel a hazai értékláncok nem tudják felvenni a versenyt. Az így létrejövő munkamegosztás a globális értékláncok révén hozzájárult a kölcsönös függés erősödéséhez, ezáltal biztonságosabb nemzetközi kapcsolatrendszer létrejöttéhez.

A globális értékláncok utóbbi években a globális gazdasági és politikai sokkok által bekövetkezett működési zavarai az egyes gazdaságokat *több csatornán keresztül* közvetlenül érintették. Liu & Nguyen (2023) azt elemezte, hogy milyen nyomást gyakoroltak az értékláncok működésével kapcsolatos sokkok az *USA inflációjának alakulására*. A zavarokból adódó nyomást a Global Supply Chain Pressure Index (GSCPI) felhasználásával vizsgálták, amely a havi szállítási költségekre vonatkozó 27 mutatószám és egyéb releváns komponensek figyelembevételével készül. Az index változását hasonlították össze a személyes fogyasztási kiadásokkal (*personal consumption expenditures* – PCE) mért árszínvonal-alakulással. Az index váratlan megugrása több csatornán, elsősorban az inflációs várakozások fokozásán, valamint az importárak és a közbülső termékek inputköltségén keresztül emelte az inflációt. Az értékláncokban fellépő sokkhatások 2021 áprilisa és 2023 márciusa között átlagosan 60 százalékkal növelték a PCE-inflációt az USA-ban. Jóllehet a GSCPI-index megközelítőleg a historikus átlagára mérséklődött, az inflációhoz való hozzájárulása továbbra is pozitív, ami a sokkhatás elhúzódó érvényesülésére utal.

Összefoglalás, következtetések

Az elmúlt évtizedek fejlődését a világkereskedelem GDP-növekedést meghaladó dinamikája jellemezte, aminek eredményeként a nemzetközi munkamegosztás kiszélesedett és elmélyült, az egyes országok és gazdasági szereplői közötti kölcsönös egymásrautaltság és függés fokozódott. A *gazdasági globalizáció* fogalma ezt a folyamatot sajátos összefüggés- és kategóriarendszerbe helyezve írja le. A tanulmány az egyes szakaszokat a releváns külkereskedelmi elméletekkel (Adam Smith abszolút, David Ricardo komparatív, Friedrich List importhelyettesítő elméletével, illetve a Heckscher–Ohlin-moddal) hozza összefüggésbe és tárgyalja.

Történelmi visszatekintésben a globalizáció harmadik, illetve döntően negyedik szakaszában – a hatékonysági követelményeknek való megfelelés jegyében –, szerves fejlődés eredményeként kiépültek azok a *globális értékláncok*, amelyek kihasz-

nálták a protekcionizmus visszaszorulását, a nemzetközi gazdasági-kereskedelmi liberalizáció által nyújtott kedvező működési feltételeket.

A tanulmány egyik következtetése szerint a gazdasági globalizáció és az értékláncok között szoros kölcsönkapcsolat mutatható ki. Egyrészt az értékláncok megjelenése a globalizáció terjedéséhez és mélyüléséhez köthető, a globalizációs folyamat előrehaladása erősítette térnyerésüket, lebontotta az egyébként meglévő vagy a potenciális komparatív előnyök kiaknázását korlátozó kereskedelmi és egyéb akadályok jelentős részét. Másrészt az értékláncok terjedése is alakította és támogatta a globalizációt. Végző soron a globalizáció és az értékláncok pozitív hatásai hosszú időn keresztül egymást erősítették.

Az utóbbi években, a globalizáció ötödik szakaszában azonban ennek a korábban tartósnak látszó folyamatnak a dinamikája jelentősen mérséklődött. A globális hatásokkal járó koronavírus-járvány, a kialakult szabályalapú liberalizált világrenddel szembeni szisztematikus támadások, a protekcionizmus erősödése, az USA és Kína közötti ideológiai és geopolitikai szembenállás fokozódása, Oroszország Ukrajna elleni háborújának politikai, gazdasági, pénzügyi következményei, a nemzetközi megosztottság fokozódása és a világ gazdasági rend fragmentálódása hatására ugyan nem fordult vissza a globalizáció, de lassult, illetve arculata átalakult. A nemzetközi gazdasági kapcsolatokra vonatkozó döntésekben a korábbi tisztán gazdasági racionalitás mind makro-, mind pedig mikrogazdasági szinten háttérbe szorult, helyét a nemzetbiztonsági, illetve ellátásbiztonsági prioritások vették át.

Ennek következtében a jelenlegi szakaszban a globalizáció és az értékláncok közötti szoros kapcsolat ugyan továbbra is fennáll, de a jellege negatív spirálra hasonlít, azaz a globalizáció lassulása, esetleg megfordulása az értékláncok működését is hátrányosan érintette, illetve érinti, miközben az ellátási láncok működési kockázatainak kezelésére adott protekcionista gazdaságpolitikai megoldások visszafogták, hátráltatják a globalizációt. A globális értékláncok teljes leépítése, ami az autarkiahoz való nagymértékű visszatérést jelentené, nem jött, nem jöhet szóba, még a világ gazdaság két legnagyobb országában, az USA-ban és Kínában sem, nem beszélve a nagyfokú világ gazdasági nyitottságú, sőt sebezhetőségű kis országokról.

A megváltozott bizonytalan feltételekhez a globális értékláncok *a gazdasági racionalitás és a nemzet- és ellátásbiztonság, illetve a hatékonyság és a rugalmas ellenálló képesség (reziliencia) közötti új egyensúly* kialakításával alkalmazkodtak. Vállalati szinten a reziliencia a *lean* menedzsmenthez, a szabad kapacitásokhoz és készletekhez, a koordinációs kultúra és együttműködés fejlesztéséhez kapcsolódik.

Az elsősorban Kínával kiépült globális értékláncokról való leválás (*de-coupling*) helyett a *kockázatmérséklés* (*de-risking*) került előtérbe. E mögött az a felismerés húzódott meg, hogy világgazdasági súlya miatt Kína mint importforrás (ritkaföld-fémek, elektromos járművek, akkumulátorok, napelemek stb.) és exportpiac nem kerülhető meg széles tartományban.

A kockázatmérséklés jegyében törekedtek a kormányok és a stratégiai ágazatok döntéshozói a globális értékláncok (egészének vagy egy részének) hazahozatalára, az értékláncokból származó input hazai termeléssel történő kiváltására (*reshoring*), útjának lerövidítésére, földrajzilag közelebb hozására (*near-shoring*), illetve a beszerzések barátinak, megbízhatónak, hasonló értékrendet követőnek tartott országokba történő átirányítására (*friendshoring*).

Különösen erőteljes volt a globális értékláncok átrendeződése az USA és Kína viszonylatában. A közvetlen beszerzés leépülésével párhuzamosan az USA számára felértékelődtek a közvetett kapcsolatok, a diverzifikáció jegyében Kína csökkenő szerepét Vietnám és Mexikó pótolja az USA importjában, miközben a két országba irányuló, de végső állomásként az amerikai piacra kerülő kínai áru- és tőkeexport dinamikus növekszik. Ezzel együtt elsősorban a kínai gazdaság növekedési ütemének valószínűsíthető csökkenése miatt az ország súlya a globális értékláncokban várhatóan lassan mérséklődik. A biztonságosabb *regionális értékláncok* kockázati előnyei adott körülmények között felülmúlják a globálisokét. Összességében a statisztikai adatok alapján a globális értékláncok nagyfokú ellenálló képességet mutatnak, nagymértékben ellensúlyozták, illetve ellensúlyozzák a globalizáció lassulásának hatásait.

Az ellátásbiztonság javítására irányuló törekvések hosszú távon növekedési és jóléti veszteségekkel járnak minden gazdasági szereplő számára, alkalmazásukkal csökken az erőforrások felhasználásának hatékonysága, fokozódik a protekcionizmus, ami nem elhanyagolható mértékű inflációs nyomás forrása, kiéleződik az országok közötti szembenállás, és elmélyülnek a nemzetközi gazdaságban és kereskedelemben a törésvonalak, tovább erősödik a globális gazdaság fragmentálódása, ami nagyobb arányban sújtja a kevésbé fejlett országokat.

A globalizáció jövőbeli fejlődése különösen gazdasági téren attól függ, hogy világméretekben a multilaterális integrálódási törekvések vagy a szembenállás erősödése nyomán a rendszerek (és régiók) közötti fragmentálódási tendenciák válnak-e meghatározóvá. Ez utóbbi esetében az autarkiát felerősítő protekcionista intézkedések nyomán várhatóan lassul a nemzetközi kereskedelem, a beruházások és a határokon átvéelő munkaerő-áramlás. A korábbi globális munkamegosztás és ellátási lán-

cok regionális és helyi szintekre helyeződnek át, felerősödnek az ellátásbiztonsági szempontokat előtérbe helyező nemzeti stratégiák, a gazdaság növekedési ütemének ennek hatására bekövetkező visszaesése jelentős jóléti veszteségeket okoz.

Ha a globalizáció jövőjét leíró „*best case*” forgatókönyvből indulunk ki, akkor sokkal pozitívabb kép rajzolható fel. A gazdasági és műszaki-technológiai integrálódás tudatos ösztönzésével a globalizációs folyamat újbóli felerősödése valószínűsíthető. Az ellátási láncokban ez erőteljes diverzifikálódással járhat, ami javíthatja a munkaerő-mobilitást, az innovációt, valamint a gazdasági szereplők és intézmények rugalmas ellenálló képességét.

E tanulmány tudományosan újszerű megállapítása lehet annak a bemutatása, hogy a komparatív előnyök hogyan érvényesülnek, illetve érvényesülhetnek a globalizáció egyes szakaszaiban a releváns külkereskedelmi elméletek megközelítésében. A legfőbb *gazdaságpolitikai implikációja* az, hogy a globális politikai és gazdasági sokkokra sokféle válasz adható, amelyek között felértékelődnek a kockázatkezelési és reziliencia-szempontúak, de teljes mértékben hiányoznak az autarkiát preferálók.

E tanulmány legfőbb *korlátja* az, hogy kizárólag makrogazdasági adatokra és elemzésekre támaszkodott, a téma feldolgozásának adott formájából adódóan nélkülözte a vállalati adatokat.

Az említett fejlemények tükrében releváns kutatási kérdésként, illetve tágabb értelemben *jövőbeli kutatási irányként* határozható meg a *globalizáció visszafordíthatósága*: visszafordíthatatlan, egyirányú trendről van-e szó, vagy elképzelhető számottevő mértékű visszafordulás, deglobalizáció, miként azt a jelenség történetének második szakasza fémjelezte. Ha igen, akkor milyen feltételezett körülmények között, esetleg ciklikus mozgásokkal indokolt-e számolni?

Ettől elválaszthatatlan a *globalizáció fenntarthatósága*: vajon képes-e biztosítani ez a folyamat a jövőben is azokat a gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális előnyöket, amelyeket az elmúlt évtizedekben, kiemelten pedig a hiperglobalizáció időszakában eredményezett?

Az értékláncok terén perspektivikus jövőbeli kutatási terület egy-egy globális értéklánc alkalmazkodásának elemzése vállalati adatok, illetve kérdőívek és mélyinterjúk segítségével a 2020 utáni helyzethez, akár esettanulmány jelleggel.

Hivatkozások

- Ábel, I., Hegedűs, Sz., Nagy, Gy., & Tóth O. É. (2023). Corporate pricing power and inflation. In Gáspár, T. (Ed.), *Foresight in research – Case studies on future issues and methods*. Budapesti Gazdasági Egyetem, 181–190. https://publikaciotar.uni-bge.hu/id/eprint/2203/1/BGEkn2023_k%C3%B6tet_konferencia_2023_final%20edited-181-190.pdf
- Alfaro, L., & Chor, D. (2023). *Global Supply Chains: The Looming “Great Reallocation”*. https://www.kansascityfed.org/Jackson%20Hole/documents/9774/AlfaroChor_JacksonHole_30Aug2023.pdf
- Antràs, P., & Chor, D. (2022) Chapter 5 – Global value chains. *Handbook of International Economics*, 5, 297–376. <https://doi.org/10.1016/bs.hesint.2022.02.005>
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2023/1781 rendelete (2023. szeptember 13.) az Európa félévezető-ökoszisztémájának megerősítését célzó intézkedési keret létrehozásáról és az (EU) 2021/694 rendelet módosításáról (chiprendelet). *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, 66. 2023. szeptember 18. L 229/1. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=OJ:L:2023:229:TOC>
- Bourgery-Gonse, T. (2023). Behind shiny new semiconductor investments, the EU Chips Act needs more work. *Euractiv*, August 14. <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/behind-shiny-new-semiconductor-investments-the-eu-chips-act-needs-more-work/>
- CHIPS and Science Act (P.L. 117-167) (2022). <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/house-bill/4346>
- Clancy, D., Smith, D., & Valenta, V. (2023). *The macroeconomic effects of global supply chain reorientation*. European Central Bank, Working Paper Series No. 2903. <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2903~8bc715c800.en.pdf>
- Foroohar, F. (2024). Year in a word: De-risking. *Financial Times*, January 1 <https://www.ft.com/content/69778fd7-c4dc-4d99-acbe-7098c561ef11>
- Ginter, T., & Tischler, P. (2024). Deglobalizációs és blokkosodási folyamatok a visegrádi országokban a polikrízis nyomán. *Hitelintézeti Szemle*, 23(2), 56–82. <https://doi.org/10.25201/HSZ.23.2.56>
- Gopinath, G. (2023). *Cold War II? Preserving Economic Cooperation Amid Geoeconomic Fragmentation*. Plenary Speech, 20th World Congress of the International Economic Association, Colombia, December 11. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/12/11/sp121123-cold-war-ii-preserving-economic-cooperation-amid-geo-economic-fragmentation>
- Hausmann, R. (2020). A globális ellátási láncok átalakulása a feldolgozóiparban a koronavírus-járvány következtében. *Hitelintézeti Szemle*, 19(3), 130–153. <https://doi.org/10.25201/HSZ.19.3.130153>
- Hsieh Ch-T., Lin, B., & Chintay Shih, C. (2024). How America’s CHIPS Act Hurts Taiwan. *Project Syndicate*, Feb 26. <https://www.project-syndicate.org/commentary/us-chips-act-pushing-tsmc-into-wasteful-unpromising-projects-by-chang-tai-hsieh-et-al-2024-02?barrier=accesspaylog>
- IEA (2023). *World Energy Outlook 2023*. <https://iea.blob.core.windows.net/assets/86ede39e-4436-42d7-ba2a-edf61467e070/WorldEnergyOutlook2023.pdf>
- IMF (2023a). *World Economic Outlook: A Rocky Recovery*. Washington, DC. April. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2023/04/11/world-economic-outlook-april-2023>
- IMF (2023b). *Regional Economic Outlook Asia and Pacific: Challenges to sustaining growth and disinflation*. Washington, DC. October. <https://www.imf.org/en/Publications/REO/APAC/Issues/2023/09/27/regional-economic-outlook-for-asia-and-pacific-october-2023>
- Inflation Reduction Act of 2022. https://www.democrats.senate.gov/imo/media/doc/inflation_reduction_act_of_2022.pdf
- Konczal, M., & Lusiani, N. (2022). *Prices, Profits, and Power: An Analysis of 2021 Firm-Level Markups*. Roosevelt Institute, June 2022. http://rooseveltinstitute.org/wpcontent/uploads/2022/06/RI_PricesProfitsPower_202206.pdf
- Koppány, K., & Vakhal, P. (2022). Az Ukrajna elleni háború globális értékláncokra gyakorolt hatásai. *Külgazdaság*, 64(3–4), 73–119 <https://doi.org/10.47630/KULG.2022.66.3-4.73>

- Liu, Z., & Nguyen, T. L. (2023). *Global Supply Chain Pressures and U.S. Inflation*. FRBSF Economic Letter 2023–14. June 20, 2023 Pacific Basin Notes. <https://www.frbsf.org/research-and-insights/publications/economic-letter/2023/06/global-supply-chain-pressures-and-us-inflation/>
- Losoncz, M. (2017). A globális és regionális integrálódás és a fenntartható gazdasági növekedés néhány kérdése a visegrádi országokban. *Közgazdasági Szemle*, 64(7–8), 677–697. ISSN 0023-4346 <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2017.7-8.677>
- Losoncz, M. (2022). Gazdasági globalizáció és fenntarthatóság. *Educatio*, 31(4), 555–570 <https://doi.org/10.1556/2063.31.2022.4.3>
- Losoncz, M. (2023a). The probable impact of policies and policy measures on globalization. *Competitio*, 22(1–2), 1–24. <https://doi.org/10.21845/comp/2023/1-24>
- Losoncz, M. (2023b). The global conditions of China's economic development: How does globalisation affect China in the context of Kornai's Frankenstein metaphor? *Acta Oeconomica*, 73(S1), 157–172. <https://doi.org/10.1556/032.2023.00040>
- Luce, E. (2024). The risks of US-China decoupling. *Financial Times*, February 9. <https://www.ft.com/content/6072fef7-f32d-491a-84b8-clc25c1f828a>
- Macrotrends World Trade to GDP Ratio 1960–2024. <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/WLD/world/trade-gdp-ratio>
- Marijn, B. A., Chen, J., & Kett, B. (2023). *Fragmentation in Global Trade: Accounting for Commodities*. IMF Working Paper, No. WP 23/73. <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2023/073/article-A001-en.xml>
- Nguyen-Quoc, T. (2024). *The Deglobalization Myth: How Asia's Supply Chains Are Changing*. Hinrich Foundation Sustainable Trade Index Deep Dive, Oxford Economics. <https://www.oxfordeconomics.com/wp-content/uploads/2024/01/How-Asia-supply-chains-are-changing-Hinrich-Foundation-January-2024.pdf>
- PIIE (2022). *What Is Globalization? And How Has the Global Economy Shaped the United States?* Peterson Institute for International Economics. <https://www.piie.com/microsites/globalization/what-is-globalization#group-Credits-and-Sources-RjKrFhm3hT>
- Roubini, N. (2024). Where Will the Global Economy Land in 2024? *Project Syndicate*, Jan 8. <https://www.project-syndicate.org/commentary/global-economy-2024-growth-inflation-us-china-europe-by-nouriel-roubini-2024-01>
- Shekhar, A., Chen, J., Ebeke, C., Garcia-Saltos, R., Gudmundsson, T., Ilyina, A., Kangur, A., Kunaratskul, T., Rodriguez, S., Ruta, M., Schulze, T., Soderberg, G., & Trevinoet, J. P. (2023). *Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism*. Staff Discussion Note SDN/2023/001. International Monetary Fund, Washington, DC. <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2023/01/11/Geo-Economic-Fragmentation-and-the-Future-of-Multilateralism-527266>
- Subramanian, A., & Kessler, M. (2013). *The Hyperglobalization of Trade and Its Future*. WP 13-6 Peterson Institute for International Economics, Washington, DC. <https://www.piie.com/sites/default/files/publications/wp/wp13-6.pdf>
- Subramanian, A., Kessler, M., & Properzi, E. (2023). *Trade hyperglobalization is dead. Long live...?* WP 23-11 Peterson Institute for International Economics, Washington, DC. <https://www.piie.com/sites/default/files/2023-11/wp23-11.pdf>
- Szanyi, M. (2023). Deglobalizáció és változó értékláncok? Értelmezési kísérlet a technológiai ciklusok kontextusában. *Külgazdaság*, 67(7-8), 37–65. <https://doi.org/10.47630/KULG.2023.67.7-8.37>
- Thakur-Weigold, B. & Miroudot, S. (2023). Supply chain myths in the resilience and deglobalization narrative: consequences for policy. *Journal of International Business Policy*, 7, 99–111. <https://doi.org/10.1057/s42214-023-00170-3>
- The White House (2022). *Fact sheet: CHIPS and Science Act Will Lower Costs, Create Jobs, Strengthen Supply Chains, and Counter China*, August 9. <https://www.whitehouse.gov/briefing->

- room/statements-releases/2022/08/09/fact-sheet-chips-and-science-act-will-lower-costs-create-jobs-strengthen-supply-chains-and-counter-china/
- Weber, I. M., & Wasner, E. (2023). Sellers' Inflation, Profits and Conflict: Why can Large Firms Hike Prices in an Emergency? *Review of Keynesian Economics*, 11(2), Summer, 183–213. https://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1348&context=econ_workingpaper
- World Bank & WTO (2017). *Global Value Chain Development Report 2017: Measuring and Analyzing the Impact of GVCs on Economic Development*. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/gvcs_report_2017.pdf
- World Bank & WTO (2019). *Global Value Chain Development Report 2019: Technological Innovation, Supply Chain Trade, and Workers in a Globalized World* (English). World Bank Group, Washington, D.C. <http://documents.worldbank.org/curated/en/384161555079173489/Global-Value-Chain-Development-Report-2019-Technological-Innovation-Supply-Chain-Trade-and-Workers-in-a-Globalized-World>
- Xiao, R. (2023). *How will supply chains shift away from China?* Economist Intelligence Corporate Network, 5 July. <https://corporatenetwork.com/how-will-supply-chains-shift-away-from-china/>